

НОВ ГНОСТИЧЕСКИ АМУЛЕТ ОТ СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Николай Марков

В следващите редове имам удоволствието да споделя мислите си за един нов гностически амулет (Фиг. 1), който, поради несрещаните досега от мен изображения върху подобен паметник, възбуди любопитството ми. Той е бил намерен през миналата година, вероятно при иманярски разкопки, някъде в Северозападна България, а понастоящем се съхранява от колекционер, комуто благодаря за предоставената ми възможност да го публикувам.

Амулетът е малка кръгла пластина, отлята от олово в двустранен, вероятно каменен калъп. Размерите му са: диаметър – 16,5/17 мм и дебелина – около 1 мм. От двете му страни са представени следните изображения: 1. В средата на условно приетата от мен за лицева страна е изобразена осемлъча звезда, фланкирана от две изправени на опашките си виещи се змии; 2. В горния край на задната страна е представена гръмотевица, под която на гръцки се чете името на гностическото божество ΙΑΩ.

В горния край на амулета се забелязват следи от откършена в миналото петлица. Повърхностите и от двете му страни са силно карбонизирани. Поради неумелите действия за придаване на “търговски вид” от откривателя му, едната страна на амулета е силно надрана, а опитът за отстраняване на малко карбонатно натрупване е довел до перфориране на ядрото.

Ще разгледам изображенията в същия ред, в който те са вече представени. През II–IV век сл. Хр., времето към което принадлежи амулетът, датировка, която ще обоснова към края на работата си, осмо-

лъчата звезда била възприемана в целия гръко-римски свят като символ на Вечността. Доказателство за това са няколко монетни емисии на римската монетарница от същото време, където това изображение е придружено от поясняващия го надпис AETERNITAS (Фиг. 2)¹. Впрочем, върху римските императорски монети осемлъчеви звезди се срещат сравнително често: 1^{во} – като основни изображения през II и III век, чак до времето на император Юлиан²; 2^{по} – като отделни символи в полетата от гърбовете им, придружаващи различни алегорични фигури; и 3^{то} – като елементи в знаците на монетарниците най-често на Вечния град, а от IV век насетне и на Константинопол и по-рядко в знаците на други монетарници. Със същото значение осемлъчата звезда се среща и в късноантична магическа рецепта, където виждаме изображението ѝ, придружено от пояснителен надпис на гръцки ααιουο (sic. ααιουος в смисъл на вечност)³. Осемлъча звезда срещаме изобразена и върху амулети, както от Късната античност, така и от Средновековието⁴. Върху тях тя се явява, изглежда, с по-широк смисъл – вероятно като пожелание за дълголетие, а може би и като пожелание за възкресение и вечен живот след него. Именно такъв е, изглежда, смисълът, вложен и в звездата от представения тук амулет.

Поради обстоятелството, че сменя кожата си напролет, змията била възприемана от близкосточните народи също като символ на възкресението и на вечния живот⁵, а за египтяните от най-древни вре-

мена тя била символ и на хода на времето⁶. Освен това в целия гръко-римски свят змията била тачена и като пазач, защитник и покровител. Именно в тази им последна функция виждаме двойка змии, представени точно както и тези от амулета ни, върху фреска от лалариум в Помпей. В него виждаме малък жертвеник, над който е представено изображение на гологлав жертвоприносител, извършващ възлияние над олтар, а от двете му страни са изобразени изправени змии (Фиг. 3). В древния Рим с двойка змии обозначавали често всяко свещено място. Такъв поне е смисълът на едно любопитно сведение на Персий, според което: “Забранявам ... на всички да правят боклуци тук: изобрази две змии! Деца, това място е свещено, идете да пишкате другаде!”⁷. Такива двойки змии са представени и върху многобройни монетни емисии (цистофорни) на близоизточните градове Ефес, Смирна, Аполонис, Сардеис, Стратоникея, Лаодикея, Тралейс и Апамея, като при монетите на последните два града те фланкират изображения на храмове, а при всички останали – лък в калъф⁸. Подобни са изображенията и върху няколко монети от римския период, където змиите фланкират: главата на Октавия (цистофор на Антоний от 39 г. пр. Хр.); Бакхус (цистофор на Марк Антоний и Октавия от 39 г. пр. Хр. (Фиг. 4); Пакс (цистофор на Август от 28 г. пр. Хр.); Виктория (квинарий на Август от 29–27 г. пр. Хр.)⁹.

Изглежда, че на змийските образи от представяния тук амулет било придадено магично-предпазно значение, дообогатено, както споменах по-горе, с представите за дълголетие, респ. с тези за възкресението и вечния живот.

Изображението на гръмотевица от задната страна на амулета, придружено от името на гностическото божество ІАΩ, е сравнително лесно за осмисляне. От атрибут, запазен изключително за Зевс (Юпитер), през елинистичния и особено през

императорския период, гръмотевицата все по-често се възприемала като символ изобщо на господството и на властта. Като такъв я виждаме например в дясната ръка на император Комод от изображението му върху бронзова монета на гр. Силандус¹⁰. В гностическите космогонични представи името на ІАΩ обаче означава също власт: “Седмина се появили от хаоса и всички били андрогини. Те имали своите мъжки имена и своите женски имена... Синовете се казвали Јо, с женско име Власт...” – се чете в текст от Наг Хамади, разказващ за сътворението на света¹¹. Впрочем, по същото време, като архонт и създател на подлунния (човешкия) свят, ІАΩ често бил уподобяван на гръко-римския Зевс (Юпитер)¹². От друга страна, изписването на името на божеството се възприемало като мощно магично средство за призоваването му в полза на моления за неговото покровителство. Тази особена роля на името се основавала на завещаната още от древен Египет вяра, че магнетичната сила на всяко същество се съдържа в името му¹³.

След тези необходими разяснения върху образите от нашия амулет, може да се допусне, че чрез носенето му неговият приносител се е надявал с покровителството на всевластния ІАΩ да си осигури дълголетие, а може би и безсмъртие.

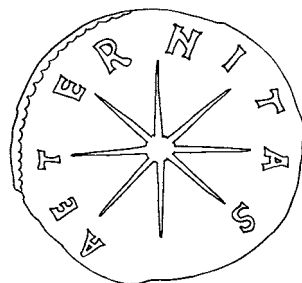
Времето на производство на амулета не буди съмнение. Най-голямо разпространение на Балканите гностическите идеи, отразени в него, имали в края на II и целия III век. През следващия IV век те били постепенно изтласквани изключително по посока на преследваните от утвърждаващата властта си църква магически практики. От друга страна, стилът, в който са изпълнени представените върху него изображения, стои твърде близо до този от монетните типове от II и III век. Поради това, струва ми се, че няма да сгреша, ако отнеса този амулет най-общо

БЕЛЕЖКИ

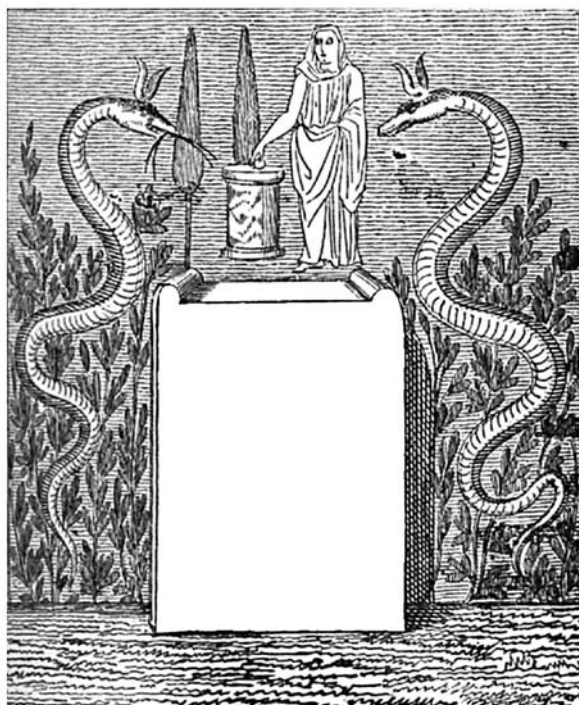
- ¹ Виж напр. изображенията върху денарии на Фаустина (Roman Silver Coins. Vol. II. London. 1979, p. 192, №№ 62, 63
- ² Ibid., Vol. V, p. 143, №№ 170, 172 a-d
- ³ Preisedanz, K. *Papyri græcæ magicæ*, 2. Leipzig-Berlin, 1974, Pl. XLIX, S. 182
- ⁴ Виж такава звезда върху един късноантичен амулет у Bohak, G. *Traditions of Magic in Late Antiquity*. Michigan. 1996, № 32 и върху един средновековен у Марков, Н. Средновековен амулет с изображение на Горгона Медуза. *Археология*. 4. С., 2002, с. 46–48. Подобни звезди, но определени от автора им само като “магически знаци” виж върху множество късноантични текстови амулети у Kotansky, R. *Greek Magical Amulets*. Part. I. Opladen. 1994, № 5 (p. 22–23), № 7 (p. 25–30), №34 (p.167168), № 41 (p. 220–231), № 46 (p. 239–244), № 49 (p. 257–261).
- ⁵ Pottier, E. *Draco*: in Daremberg/Saglio – *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*. T. II¹. Paris. 1892, p. 408.
- ⁶ Ibid., p. 412
- ⁷ *Persius Satira I De poetis et oratoribus*. In: *Œuvres complètes d’Horace, de Juvénal, de Perce...*, sous la direction de M. Nisard. Paris. 1878, p. 322.
- ⁸ Тези изображения могат да се видят у Sear, D. *Greek Coins*. London. 1982, при монетосеченето на съответните градове.
- ⁹ Тези три изображения могат да се видят у Sear, D. – *Roman Coins*. London. 1988
- ¹⁰ Sear, D. *Greek Imperial Coins*. London. 1982, № 2002
- ¹¹ На български текстът е публикуван в *Corpus hermeticum* на издателство Eurasia. С., 2002, с. 282–301.
- ¹² За IAO виж по-подробно у Ganschnietz, R. – IAO: in Pauly/Wissowa – *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaften*. Bd. 12. Stuttgart. 1914., S. 698–721.
- ¹³ Gerin-Ricard, L. de – *Histoire de l’occultisme*. Paris. 1939, p. 19–20.

Фиг. 1. Оловен гностически амулет от СЗ България.

Фиг. 2. Символ на вечността (времето) от посмъртен денарий на Фаустина I.

Фиг. 3. Фреска от лалариум в Помпей с изобразени змии-пазачи (DAGR II.1. Fig. 2587).

Фиг. 4. Двойка змии върху цистофор на Марк Антоний с Октавия от 39 г. пр. Хр.

NEW GNOSTIC AMULET FROM NORTH-WESTERN BULGARIA

(Summary)

Nikolay Markov

A new Gnostic amulet (Fig. 1), found in North-West of Bulgaria is represented in this paper. It is now private property.

The round amulet is cast of lead and is 16,5/17 mm in diameter and ca. 1 mm thick. Two representations are shown on its two sides:

1. an 8-rayed star, flanked by two snakes, standing upright on their tails (on the side we presume to be the face of the amulet)

2. a thunderbolt and the name of the Gnostic deity IAΩ in Greek lettering under the thunderbolt (in the upper part of the reverse of the amulet)

Traces of a broken hook are seen on the upper rim of the amulet.

The analysis of the symbolic significance of the images and the inscription brought the author to the conclusion that the amulet bearer had thus hoped to secure himself long life and perhaps immortality through IAΩ's protection.

The amulet is attributed to the 3rd or probably to the early decades of the 4th century.